ЕЛЕМЕНТИ КАРАКТЕРОЛОГИЈЕ У ИЗВОРНОЈ ПЈЕСМИ ДИНАРСКОГ ПОДРУЧЈА

Милорад Кењаловић¹, Илија Бароић³, Душан Шушчевић², Ненад Срдић³, Љубица
Срећкић³, Дејан Ђазић³

Универзитет у Бањој Луци

¹Академија умјетности, Смјер за музикологију и етномузикологију

²Медицински факултет, Катедра за анатомију

³Медицински факултет, Секција за антропологију и морфологију

Сажетак

Динарски тип човјека са свим својим антрополошким, генетским и психолошким карактеристикама, представља ортодоксни примјер патријархалног образовања и традиције. Без обзира на њихову патријархалност и на први поглед хладну безосјећајност и неспособност за топлија осјећања према другом, у скоро сваком елементу интелектуалног стварања (пјесма, игра, пословице...) у први план избија оно тјелесно и нагонско, које се упркос свим могућим забранама и спутавањима морало задовољити. У сваком детаљу који га окружује и који ствара, динарски тип човјека оставља поруку, која несумњиво потврђује да није живио у супротности са нагонима, али је у исто вријеме морао да задовољи критеријуме патријархалног морала.

У раду аутори наводе неколико пјесама овог подручја које анализирају првенствено са психолошког и карактеролошког аспекта ових пјесама, проналазећи елементе љубавне радости и жалости, клетве, страсти, женског стида, итд.

Кључне ријечи: карактеролошки, психолошки, динарски тип, изворна пјесма.

*“Кроз Босну не пјевај,
кроз Србију не играј,
а кроз Македонију нит’ играј, нит’ пјевај”*

Народна пословица

Шта је то што одређује пјесму једног подручја?

Зашто су неки народи и њихово „стваралаштво” тако особити и препознатљиви?

Одговоре на ова, али и бројна друга питања, покушали смо сазнати анализом најупечатљивијег елемента „народног стваралаштва” а то је изворна пјесма. На овом мјесту ћемо се само кратко осврнути на појмове везане за наше истраживање.

Једну од дефиниција карактерологије даје наш најпознатији научник из ове области, Владимир Дворниковић: „Карактерологија је наука о карактеру – прва и најпростија дефиниција”.⁽¹⁾

Овде ћемо навести још једну „кратку” дефиницију карактерологије, а све у циљу бољег разумјевања ове релативно младе науке: „Карактерологија је наука о формирању, природи и типовима карактера”.⁽²⁾

Из ових дефиниција произилази неопходност дефинисања појма који се у њима спомиње, тј. карактера:

„Особен склоп изразитих црта личности, превасходно емоционално-мотивационих, социјалних, моралних и конативних, по којем се она разликује од свих других. Према социјалним аналитичарима, Е. Фрому и К. Хорнај, основа за формирање карактера је у организацији друштва и интерперсоналним односима, а не у организацији либида”.⁽³⁾

„Реч карактер се често користи уместо тремина личност, означава морална својства личности, вољне и конативне особине... спремност човека да се понаша у складу са моралним нормама...”⁽⁴⁾

Према овим дефиницијама могло би се закључити да се човек, са свим својим карактерним особинама, може схватити само као продукт извјесне социјалне средине и наслеђа. И како то Дворниковић наводи: „Зато се појединац може проучавати само у склопу социјално-биолошког оквира, не само као људски агрегат, из кога потиче и из кога се развија као појединац, него и цео природно-биолошки оквир, земља, клима, итд. одлучује о формирању људских заједница па тако и сваког појединца”.⁽¹⁾ У том смислу смо и кренули од хипотезе да се проучавањем стваралаштва једног народа на одређеном подручју може „проникнути” у карактеролошке особине не само појединца који ствара него и народа који живи на том подручју. Посебно је интересно, како са историјског и социолошког, тако и психолошког и културолошког, а самим тим и карактеролошког аспекта, динарско подручје и динарски тип човека који ту живи и ствара, тзв. „динарац”.

Према Јовану Цвијићу динарско подручје „на југу обухвата Проклетије или арбанашке и црногорске Алпе, и на северу се завршава Триглавом у Крањској. На западу, према Јадранском мору, обухвата последњи јадрански гребен, врло стрм, и допире на истоку готово до реке Врбаса и до Сарајева. Овим подручјем доминира планина Динара састављена од низа површи надморске висине од 850 до 2500 метара надморске висине... извори су врло ријетки... падавине „неравнојерно” распоређене, љети оскудне и ријетке, па људи и стока пате због оскудице у свјежој води, а зими обилне тако да прекидају комуникацију међу селима... села су разбијеног типа, углавном на узвишењима, над долинама, куће далеко једна од друге, разбацане и без икаквог реда... становништво се углавном бави сточарством (овчарство)...земљорадња је секундарно занимање...”⁽⁵⁾

На овом подручју „живи” динарски тип човека – „динарац”, чије антропогеографске особине Цвијић објашњава на следећи начин: „Динарски су људи живог духа и танане интелигенције. Обдарени живом и разноврсном осећајношћу они се често поводе за својом маштом... инспиришу се побудама моралне и духовне врсте...материјални интереси имају само улогу другог реда. Да би се изазвала највећа сума њихове снаге, треба дирнути у њихову осећајност, осетљивост, у њихов индивидуални и национални понос; треба истаћи питање части или идеал правде или слободе. Са овим се инспирацијама мешају инстинкт за животом и за развијањем... Динарски човек не верује да има тешкоћа које не би могао савладати.”⁽⁵⁾ У таквим условима живота, окружен каменом, дрветом, „вуковима, међедима и пођекојим чојеком”, динарац живи у природи и потпуно се стапа са њом.

Селом влада патријархални морал а у кући андрократија

Од самог рођења па до позне старости, динарски човјек је „ужљебљен” патријархалним моралним принципима. Његово понашање и нагони су потчињени оној познатој реченици „шта ће рећи село” или „сине (ћери), немој да нас брукаш”. И наравно, важно је нагласити, да се то углавном и поштује. Јер, „ће ће ти глава ако направиш какву бруку”.

У наредних неколико пјесама, боље речено стихова, могу се, чак само површном анализом, користећи индуктивно-дедуктивну методу, пронаћи бројни карактеролошки елементи. Дубљом анализом, првенствено са психолошко-карактеролошког становишта, у стиховима који су наизглед једноставни, могу се пронаћи елементи карактерологије, који несумњиво носе „скривену поруку” или можда поруку коју „писац”, у овом случају „пјевач”, намјерно казује у пренесеном значењу.

О самом називу изворне пјесме динарског подручја постоји много несугласица. У новије вријеме се „одомаћио” назив *ојкача* по термину *ојкање*, које је заправо карактеристично за ово подручје. Занемаримо и оставимо по страни низ оваквих назива као што су *ојкање*, *розгање*, *гроктање*. Ми смо се ипак одлучили за појам *изворна пјесма*, не желећи да улазимо у ову етимолошко-етномузиколошку проблематику.

Примјер 1.

*Сјет' се драги на наше вољење,
студено те прекрило камење!*

Пјесма из гламочког краја насељеног „прототипом динарца”. У првом стиху говори се, на први поглед о љубави, осјећању које је свакако природно, исконско, либидинозно. И ту би се „анализа” могла завршити да није другог стиха који уноси „пометњу”. Овдје је првим стихом дата „изјава” („сјећаш ли се драги кад смо се вољели”) која се другим стихом „затвара” у комплетну поетску цјелину. Дата је „прича у два слоја”; први слој говори о љубави, која се некад родила међу „актерима” пјесме, љубави која је, можемо закључити завршена, јер се казује у прошлом времену. Други слој је клетва, сурова, истинска, дјевојачка, слична предјелу на којем живе (кршевит предео је условљавао и начин прављења гробног мјеста; земље је било врло мало, камења у изобиљу, па је оно доминирало хумком). Љубав се овдје налази паралелно са клетвом, мржњом, срџбом. Два, по карактеру, дијаметрално супротна осјећања.

Ако пажљивије „загребемо” у карактер ових стихова фабула би вјероватно била слједећа: Двоје младих су се завољели. Ништа неуобичајено и неморално. Наравно, она њега воли више него он њу. Али то је „златни стандард динарца”. Та се љубав завршава. Вјероватно његовом кривицом. Дјевојка која се сматра повријеђеном, подсјећа некадашњег „вољеног” на ту љубав, а затим га куне клетвом којом даје „одушка” рањеном срцу. Зашто клетва? О разлозима можемо дати само претпоставке. Можда ју је преварио са другом, можда ју је „обљубио” (израз који се често користи у ситуацијама кад се чедност узме на силу). Ни то није искључено, јер без обзира на високо патријархални морал, полна слобода је понекад узимала невјероватне размјере. „Вољење” које се спомиње може да алудира не само на љубав него и на друге елементе које љубав носи, а то су страст и еротски елементи. Ако у прилог овемо узмемо чињеницу да је на динарском подручју постојао „необичан” обичај – „гоњање”, присутан у Лици, далматинској Загори, а вјероватно у неком облику и на осталом динарском подручју, могао би се и извући закључак о разлогу клетве. О овом обичају говори етнолог Иванка Ивканец, описујући га као необичан феномен сексуалних

слобода на динароидним подручјима који је трајао све до почетка 60-их година XX вијека., „Укратко, гоњање је сексуална игра младића и дјевојке у руралним динароидним крајевима која се догађала за вријеме напасања оваца, рада у пољу, а у неким крајевима (Лика нпр.) чак и у кући за вријеме прела. На примјер, дјевојка би напасала овце у брду и при томе запјевала иза свега грла. Пјесму би чуо младић (не мора бити њен момак) који би јој убрзо пришао те би појурио за њоме. Она би се претварала да „бјежи” и да се „отима” (заправо све је била њена игра), онда би је младић убрзо „повалио на ледину”. При томе ју је могао „мијесити” колико ју је воља, али није смио продријети пенисом у њену вагину јер то није дозвољавао морал дотичне средине. Занимљиво је напоменути да се ово углавном поштовало. Било је додуше и ријетких изузетака када се младић једноставно није могао контролисати. Исто тако, требала се поштивати и воља дјевојке. Другим ријечима, уколико дјевојки није било до гоњања, онда је младић требао поштивати њену вољу. Онај који није поштивао њену вољу или који је користио свој пенис у недозвољене радње (продор у вагину), тај је наилазио на строгу осуду села, те га је пратио зао глас цијелога живота.“⁽⁶⁾

Примјер 2.

“Село вели: Бараба не ради! - Село моје пуно копилади!” (или „село пуно моје копилади“)

Овдје се на објешењачки начин, типичан за динарски крај, огледа сукоб, с једне стране патријархално устројеног села, а са друге, барабе-нерадника који се на оптужбе брани једним, потпуно ироничним начином, одговарајући како он и те како има посла, да је село пуно „копилади” која су дјело „његових поступака”.

И овдје, додуше на један много отворенији начин него што је то у првом примјеру, налазимо „контрадикторност” између патријархално строгог морала и „неморалних појава” у том истом традицијом уљебљеном селу. Највећа ријеткост је била „дијете у дјевојке”; ако би се то и десило, а дешавало се, село би изопштавало такву особу. О тој појави, можда најбоље говоре следећи стихови:

*Мој драгане, јање моје б'јело
Ц'јело нас је село изузело.*

Примјер 3.

*Мене мати научила ткати
па ме натра¹ свако вече сатра.*

Простом анализом, конкретним размишљањем, ови стихови би могли бити протумачени као опис „старог” заната ткања и потом мукотрпног рада. Ту нема ничег неморалног, еротски ласцивног, полно алудирајућег.

Међутим, слојевита анализа садржаја ове пјесничке слике даје сасвим другачији приказ. Првим слојем не откривамо ништа необично. Тек је други слој значења онај прави, јер упућује на вјештину, не ткања него љубави, оно што је био задатак мајке, њена обавеза „савјетодаваца” кћери која улази у брачни живот. Отуда оно „па ме натра свако вече сатра”. И у овом примјеру, као и у многим другим примјерима изворне

¹дрвени строј за ткање

пјесме динарског подручја, други стих је главни», разрјешујући и минира асоцијативни чвор дат у првом стиху⁽⁷⁾.

Примјер 4.

*Ја одлазим, збогом, мило јање,
Мило јање - туђе миловање.*

У овом примјеру говори се о типичној пјесми коју пјевају војници при одласку у војску, рат... Порука је овдје недвосмислена, јасна, без алузија на нешто друго. Оно што је интригантно је чињеница да један ратник-војник, мушкарац који је читав живот учен да прикрива своја осјећања, да таји љубав према жени која неоспорно у њему живи, да игра хладног, суровог човјека кога жена ни у ком случају не може да зароби, износи јавно своја љубавна осјећања, страхујући при томе да ће неко други „миловати” његову драгу. У ситуацијама као што је ова, одлазак у војску, рад у иностранству, изгледа да се ослобађају присутни конфликти нагонског и моралног.

„Херојско-патријархална сиромаштина није средина за еротске ласцивности. У говору и понашању запажа се избегавање сваке алузије на полни живот. Пол је сфера од које се зазира, а полни живот прикрива се велом стидљивости и највеће дискреције. Тај готово аскетски строги став у души патријархалца могао би се тумачити што у свакодневној озбиљној борби за голи живот... губљење енергије у полном животу мора да се осећа као нешто штетно, нешто што слаби борбену снагу и чини човека мекушним... Сексуални живот, као нешто нечисто и готово као неко нужно зло, прекрива се браком.”⁽¹⁾

На први поглед, рекло би се да личност која је горштакча, пуна енергије, пуна природног у себи, лежи растрзана између двије суште супротности. С једне стране, нагонским потребама, посебно полним нагоном, а са друге стране, моралним спутавањима који владају у заједници у којој живи и ради. Још су стари Грци сматрали да карактер народа треба тражити у симбиози индивидуалног и колективног, кроз тзв. „средишњу личност”, која репрезентује општи профил духовне и антрополошке цјелине.

Вратимо се научним принципима и покушајмо то објаснити са психолошког становишта. Прве карактерне особине се развијају већ у раном дјетињству и то онда када дође до сукоба између дјететових потреба / нагона и реакције средине. Јављају се прве фрустрације. Дијете учи како да сузбије своје потребе и нагоне који нису социјално прихватљиви, стварајући при том процесу начине реаговања који ће смањити сукобе са средином.

„Потискивање нагона чије је задовољавање спречено од стране окружења ствара нову карактерну црту која постаје део ега, те се након тога за то потискивање више не мора трошити енергија.”⁽⁶⁾

Долази до тзв. „оклопљавања ега”, како га назива Рајх.

„Тајна здравог карактера је у балансу између задовољења унутрашњих нагона и истовременог поштовања спољашњих ограничења.”⁽⁶⁾

Изгледа да су исконски динарци, на неки непојмљив начин, били свјесни ове чињенице па се у њиховом високо моралном и патријархалном друштву проналазе прилике у којима се слободно, без лажног устезања, ослобађају ови унутрашњи конфликти.

У сваком детаљу који ствара и који га окружује могу се пронаћи елементи његовог карактера. Посебно интересантна је pjesма и музика коју ствара, јер она, за разлику од осталих видова народног фолклора, који су фиксирани и статични, носи у себи покрет и динамику колективног, праисконског, атавистичког...

„Музика својим ритмичким и мелодичким елементом открива човјека, улази у најдубљи психички депо... **Музика је тонска објективизација, екстернализација темперамента и карактера**... народна pjesма ослобађа до отвореног израза ону најдубљу конституицију у којој су душевни елементи повезани у првобитном, атавистичком темпераменту”.⁽¹⁾

Динарски људи од снаге и моћи, углавном високи, витки, готово никад гојазни (атлетски, евентуално комбинација атлетског и лептосомног типа, по Кречмеру), соколовог погледа којим посматрају непрегледне камене громаде уоквирене небом, стварају карактеристичан музички израз, карактеристичну и препознатљиву изворну pjesму. Она је условљена природом, пејзажом и начином живота. Европском уху, ненавиклом на овакав „опор и оштар” звук, ова pjesма може, с оправдањем, личити на завијање вукова. Није искључено да ова pjesма има у својој „етиологији” карактеристике ономотопеје...

Подражавањем звукова природе која га окружује, динарац на овај начин још више жели да се „угради” у своју планину, гору; отуда та pjesма личи на зимску мећаву, завијање вукова... Вјероватно је и географски фактор, као елемент раздвајања од сусједа, условио да најједноставнији вид комуникације буде дозивање с брда на брдо.

Зими, кад би се по кућама састајало и прелило, љети кад би се пландовало код оваца, прорадила би фантазија и онда би се у свој својој сили ослободио прастари чобански живот, природи близак, слободан, испуњен тешком борбом за опстанак, ослободио би се **Ерос**, а угушио **Танатос**. Управо та окупљања су једино мјесто гдје се **патријархални неморал** толерисао и гдје је пјевачки транс поништавао „патријархални стид”. Како се pjesма развијала, тако је и њен садржај постајао слободнији и „неморалнији”. Сав онај стид, она срамота, који су саставни дио патријархалног контекста, уступају мјесто распојасаном именовању еротских слика и мотива.⁽⁷⁾ Неморално постаје морално, патријархат постаје демократија, син оцу „јаран” (*Жен' се ћаћа и доведи фини, кад ти умреш да остане сину*), снаха свекрви другарица (*Свекрвице, де рано устани, остали су суди неопрани; или Свекрвице, 'богда боловала, италу сламе сама подерала*).

Изворна pjesма динарског подручја је свакако један од „извора” у којем се могу пронаћи бројни елементи карактерологије. Заправо, сваки стих ове pjesме носи у себи неку поруку. Иако стварана у средини са високим патријархално-моралним начелима, изворна pjesма одише животом, снагом, поносом, Еросом а понекад и Танатосом. У динарском подручју постоји строги, готово аскетски, став о полном животу, гдје се губљење енергије на тај начин осјећа као нешто штетно. Полни живот остаје у форми која је прописана строгим традиционалним моралом. Али, ипак постоје прилике, а то су прела и посјела, у којима се он слободно, понекад двосмислено, исказује. Изворна pjesма је динамична категорија фолклора динарског подручја. Пажљивом анализом у њој се могу пронаћи све карактерне особине човјека који је ствара. Међутим, она полако изумире. А с њоме неумитно изумире и један народ.

Литература

- (1) Дворниковић, Владимир. Карактерологија Југословена. Фототипско издање, Просвета, Београд, 2000.
- (2) Видановић, Иван. Речник социјалног рада. Удружење стручних радника социјалне заштите Србије. Друштво социјалних радника Србије. Асоцијација центра за социјални рад Србије. Унија Студената социјалног рада, Београд. 2006.
- (3) Требјешанин, Жарко. Речник психологије. Стубови културе, Београд, 2008.
- (4) Гвоздић, Ана. Темперамент, карактер, личност. доступно на:
http://www.akademijauspeha.com/clanci_svi/Licnost%20i%20karakter.html; датум приступа: 03.12.2011.
- (5) Ј.Цвијић. Балканско полуострво и Јужнословенске земље. САНУ: Сабрана дела. 1987
- (6) Милетић, Драгана. Темперамент, карактер, личност. доступно на:
http://www.akademijauspeha.com/clanci_svi/Licnost%20i%20karakter.html; датум приступа: 03.12.2011.
- (7) Грујичић, Ненад. Ојкача. Музеј Козаре. Приједор. 2003.
 - ✓ Милошевић, Владо. Босанске народне пјесме, I, Глас, Бања Лука, 1954.
 - ✓ Милошевић, Владо. Сељачко пјевање у бањалучкој Врховини, Развитац, Бања Лука, 1940. бр 11.

ELEMENTS OF CHARACTEROLOGY IN FOLKLORE MUSIC OF DINARIC AREA

Milorad Kenjalović, Ilija Baroš, Dušan Šušćević, Nenad Srdić, Ljubica Srećić, Dejan Ćazić

Abstract

Dinaric type of man, with all its anthropological, genetic and psychological characteristics presents an orthodox example of patriarchal upbringing and tradition. Regardless of their patriarchalism and apparent insensitivity to other people, in almost every element of their intellectual work (music, dance, sayings, etc.) the fleshly and instinctive, that had to be satisfied regardless of all bans and restraints, and the message doubtless confirms that he did live in accordance with instincts, but at the same time he had to respect criteria of patriarchal moral. In this work the authors cite several songs from this area and analyze it from the perspective of psychology and characterology, finding the elements of love joy and sorrow, cure, passion, women shyness, etc.

Key words: characterology, psychology, dinaric type, folk song.